
Dražen ŽIMĆ

DEMOGRAFSKI
RESURSI
DRUŠTVENO -
GOSPODARSKOG
RAZVITKA
VUKOVARA

Vukovar i vukovarski kraj ubrajamo među važnija prometno-geografska, demografska i društveno-gospodarska područja u Republici Hrvatskoj, s iznimnim geostrateškim i geo-političkim značenjem. Navedeno proizlazi iz nekoliko bitnih karakteristika koje su u prošlosti determinirale, a i danas u velikoj mjeri određuju ukupan razvoj i napredak ovoga prostora. Križišni i tranzitni geografski položaj, povoljni prirodno-geografski uvjeti za naseljavanje i gospodarsku valorizaciju te specifični povijesno-politički i društveno-gospodarski procesi, stoljećima su prožimali ovaj kraj.

Položenost Vukovara i njegova područja u križištu važnih prometnih pravaca i koridora, koji su tijekom prošlosti povezivali srednju Europu s Balkanskim poluotokom te Podunavlje s dinarskim i mediteranskim prostorom Europe, putem kojih su se prožimali najraznolikiji društveni i civilizacijski utjecaji - od zapadnog i istočnog civilizacijskog kruga, do katoličanstva, pravoslavlja i islama, uvjetovala je i njegov iznimno dinamičan demografski razvoj. Ovaj je prostor bio poprištem burnih i dalekosežnih povijesnih zbivanja, ali i područje, koje je zbog svojih brojnih prirodnih prednosti (plodna zemlja, šume, rijeke) od davnine bio privlačan za naseljavanje. Tako još od prethistorije (neolitska Vučedolska kultura) možemo pratiti kontinuirani slijed razvoja naseljenosti ovoga kraja.

Dakako, iznimno povoljni prirodni uvjeti za naseljavanje nisu privlačili samo one koji su u ovom prostoru htjeli osnovati svoj dom, nego i one koji su njime željeli vladati i neograničeno crpiti njegove prirodne resurse i ljudska dobra. Stoga su ovim područjem često prolazile različite vojske, razarajući pri tom njegovo urbano, arhitektonsko i prometno tkivo, te pljačkajući njegovo prirodno i gospodarsko naslijeđe, a stanovništvo prisiljavajući na odlazak i progonstvo. Nažalost, svjedoci smo bili da niti nedavna prošlost Vukovara nije ostala poštedena novih materijalnih razaranja i još većih ljudskih stradanja.

Metodološke napomene

Niti jedan oblik društvene i/ili gospodarske djelatnosti u prostoru nezamisliv je bez ljudskog faktora. Stanovništvo je osnovni pokretač proizvodnje, ali i najveći potrošač proizvedenih dobara. O kvalitativnim i kvantitativnim, dinamičkim i strukturnim karakteristikama (resursima) stanovništva umnogome ovisi smjer i dinamika te potencijali i perspektive društveno-gospodarskog razvoja, napose onih područja koja su, bilo prirodnim bilo ljudskim djelovanjem, u relativno kratkom vremenu značajno devastirana.

Predmet analize u ovom prilogu su odrednice i karakteristike osnovnih demografskih obilježja naselja Vukovara – ukupnog kretanja stanovništva (promjena broja stanovnika i prirodna dinamika) i strukturnih obilježja naseljenosti (sastav stanovništva prema spolu, dobi i ekonomskoj aktivnosti). Cilj raščlambe je ustanoviti stvarne demografske potencijale (resurse) društveno-gospodarskog razvitka Vukovara, naročito u kontekstu njegove što brže i uspješnije poslijeratne obnove.

U prostornom smislu, demografska analiza je izvršena samo za naselje Vukovar koje ima tipična urbana fizionomska i funkcionalna obilježja, što znači da nisu prikazana preostala tri naselja (Sotin, Grabovo i Lipovača) koja s Vukovarom čine *Grad Vukovar* kao upravno-teritorijalnu sastavnicu *Vukovarsko-srijemske županije*. Površina ovako prostorno definiranog predmeta istraživanja iznosi 66,38 km² što predstavlja 0,12% kopnene površine Republike Hrvatske, 2,71% teritorija *Vukovarsko-srijemske županije* te 66,24% površine *Grada Vukovara*. Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2001. godine, u Vukovaru je ukupno živjelo 30.126 stanovnika, s prosječnom relativnom gustoćom naseljenosti od 454 stanovnika na km².

Vremenski okvir analize nije čvrsto omeđen. Kretanje broja stanovnika promatrano je u cjelokupnom razdoblju postojanja suvremenih popisa stanovništva, dakle od 1857. do 2001. godine. U tih je, gotovo stotinu i pedeset godina, u Hrvatskoj obavljeno ukupno 15 popisa stanovništva, kod kojih je bio poznat kritični vremenski trenutak popisa i pomoću kojih je popisano cjelokupno stanovništvo zemlje. Navedeno je razdoblje više nego dovoljno dugo da se mogu, ne samo uočiti, nego i argumentirano objasniti, svi dugoročni i kratkoročni trendovi u demografskoj dinamici Vukovara, kao i njihova uska i kauzalna povezanost uz povijesno-političke i društveno-ekonomske promjene i procese. Za posljednje međupopisno razdoblje (1991.-2001.) dodatno je analizirano i kretanje prisutnog (rezidencijalnog) stanovništva.

Kretanje nataliteta, mortaliteta i prirodne promjene u Vukovaru prikazano je za razdoblje od 1971. do 2004. godine, i to samo za prisutno/rezidencijalno stanovništvo (stanovništvo u *zemlji*), što znači da su za razdoblje 1971.-1997. godine izostavljena vitalna događanja stanovništva Vukovara koje (privremeno ili trajno) boravi u inozemstvu. Razlog za navedeni metodološki postupak leži u činjenici da se živorođeni u inozemstvu tek u iznimnim slučajevima vraćaju u Hrvatskoj te da oni, zapravo, ne čine sastavnicu hrvatske demografske bilance. Kod analize prirodno-ga kretanja stanovništva Vukovara valja upozoriti i na činjenicu da je to naselje od 1991. do 1997. godine bile okupirano, pa vitalna statistika DZS-a Republike Hrvatske raspolaže samo brojem živorođene djece i umrlih osoba iz kontingenta prognanika, dok vitalna događanja stanovništva koje je rat i okupaciju proživjelo u samom Vukovaru još uvijek nisu u cijelosti poznata. Drugim riječima, za veći dio prošloga desetljeća natalitet i mortalitet stanovništva Vukovara je nepotpun, pa iskazani podatci za taj period daju ponešto iskrivljenu ili fiktivnu sliku prirodne dinamike.

Odabrane demografske strukture Vukovara prikazane su samo za razdoblje 1971.-2001. godine.

Jedno od ključnih pitanja koje se postavlja na početku svake demografske analize je i metodologija popisa, t.j. jesu li primijenjeni metodološki kriteriji u pojedinim popisima stanovništva osigurali potpunu (preciznu) ili djelomičnu usporedivost rezultata, ili su posve onemogućili međupopisne analize? Da bi se na temelju demografske statistike, bez obzira o kojemu je izvoru podataka riječ, mogli donositi valjani zaključci glede demografske dinamike i struktura stanovništva na nekom prostoru nužno je da oni ispunjavaju dva temeljna metodološka uvjeta: rezultati analiziranih popisa moraju biti usporedivi s obzirom na popisne kriterije te s obzirom na prostornu razinu obrađenih i objavljenih podataka (napose kada je u pitanju razina naselja kao osnovne prostorne jedinice u analizama stanovništva). Opseg ovoga priloga ne dopušta nam detaljnije objašnjavanje metodologije korištenih popisa stanovništva i problematike (ne)usporedbe njihovih rezultata. Ipak, nužno je barem naznačiti neke od poteškoća koje se javljaju a posljedica su značajnih promjena u kriterijima popisivanja stanovništva 2001. godine u odnosu na ranije popisne godine.

Ukratko, popisivanje stanovništva zasnovano je na dva osnovna metodološka (popisna) kriterija – kriteriju stalnog ili *de iure* i kriteriju prisutnog ili *de facto* stanov-

ništva. *De iure* kriterij polazi od toga da u ukupan broj stanovnika nekoga naselja ulaze sve osobe koje u tom naselju imaju prebivalište bez obzira je li ih popisivač zatekao u vremenu popisa ili nije. Primjenom toga kriterija obavljani su svi popisi stanovništva u Hrvatskoj nakon II. svjetskog rata kao i većina popisa prije toga razdoblja. Međutim, posebno su u tom kontekstu značajni popisi 1971., 1981. i 1991. godine, jer su u obradi njihovih rezultata posebno izdvojeni stanovnici popisani u *zemlji* (prisutno stanovništvo) i stanovnici popisani u inozemstvu kao radnici na privremenom radu s članovima svojih obitelji. Ta svojevrsna dvojnost u kontingentu ukupnog stanovništva samo dijelom će olakšati usporedbu s popisom 2001. godine, koji je u metodološkom smislu donio značajne novine.

Naime, pri organiziranju popisa stanovništva 2001. godine, službena hrvatska statistika dijelom je prihvatila međunarodne popisne kriterije te u ukupan broj stanovnika naselja uvrstila, pojednostavljeno rečeno, sljedeće kategorije stanovništva:

- (1) sve osobe koje u naselju popisa imaju prebivalište te ih je popisivač zatekao u vremenu popisa;
- (2) sve osobe koje u naselju popisa imaju prebivalište a iz njega su odsutne kraće od godine dana;
- (3) sve osobe koje u naselju popisa nemaju prebivalište, ali u njemu borave duže od godine dana i popisivač ih je zatekao u vremenu popisa;
- (4) sve privremeno prisutne osobe, kao što su, primjerice, izbjeglice;

Navedeni su kriteriji u suglasju s međunarodnom popisnom metodologijom, ali bitno otežavaju međupopisnu usporedbu, jer se u prethodnim popisima kao kriterij za određivanje ukupnog ili prisutnog stanovništva nije uzimalo razdoblje od godinu dana. Drugim riječima, definicija ukupnog i prisutnog (rezidencijalnog) stanovništva u popisu 2001. nije identična s definicijom tih kategorija u ranijim popisnim godinama. Navedene poteškoće pojačava i 5. kategorija koja kaže da se ukupnim stanovništvom naselja popisa smatraju i sve osobe koje u inozemstvu žive duže od godine dana ali održavaju češće ili rjeđe kontakte s obitelji i kućanstvom u Hrvatskoj. Ova kategorija nije dijelom međunarodnih preporuka te kao takva unosi dodatnu zabunu u demografske analize.

Odrednice kretanja i razvoja stanovništva

Uvodno je već istaknuto da je Vukovar smješten u prostoru kojega karakterizira iznimno povoljan geografski, napose prometno-geografski položaj, te koji raspolaže bogatim prirodnim resursima, poglavito onima koji su omogućili dugu poljodjelsku tradiciju. Vukovar se zapravo razvio na iznimno uspješnoj korelaciji mikrolokacije na sjecištu naplavne ravni Vuke, nizine Dunava te ocjeditog lesnog ravnjaka i važnih makrogeografskih prometnih smjerova i komunikacija, što je u punoj mjeri došlo do izražaja već u srednjovjekovno doba. Vrijednost i značenje geografskog položaja Vukovara proizlazi, također, iz činjenice da se on nalazi na – mogli bismo reći - životno važnom kontaktnom prostoru između velikih regionalnih sastavnica srednje i jugoistočne Europe. Osim toga, geografski je položaj Vukovara određen i njegovom pripadnošću istočnom, ravničarskom, panonskom i podunavskom segmentu hrvatskoga državnog teritorija, ali i političkim, demografskim, gospodarskim, pa i kulturno-civilizacijskim promjenama koje su se zbivale na ovom prostoru pod utjecajem širih političko-teritorijalnih gibanja i povijesnih procesa. Drugim riječima, Vukovar je smješten na geografskom i civilizacijskom razmeđu, što je određivalo i još uvijek određuje njegov ukupan razvoj. Geografski položaj današnjeg Vukovara determiniraju i veze između dinarsko-mediteranskog i podunavsko-srednjoeuropskog prostora, zatim longitudinalne veze između srednje i jugoistočne Europe te – što je osobito važno - plovni putovi Drave, Dunava i Save, što znači da je Vukovar karakterizirala i još uvijek obilježava šira regionalna orijentacija. Položenost Vukovara na Dunavu, drugoj po dužini i veličini europskoj rijeci, koja zahvaljujući razvijenoj kanalskoj mreži (npr. kanal Dunav-Majna-Rajna) čini okosnicu europskog riječno-kanalskog prometa, daje tom gradu brojne komparativne prednosti u odnosu na druga urbana središta u ovom dijelu Hrvatske. Dunav je oduvijek bio važnom karikom u razvoju ovoga prostora, o čemu nedvojbeno svjedoče i arheološka nalazišta prethistorijske (neolitske) Vučedolske kulture.

Gospodarski razvoj Vukovara umnogome je određen i bogatim prirodnim resursima kojima raspolaže ovaj prostor. Među njima na prvome mjestu valja istaknuti plodnu zemlju (crnicu), koja već stoljećima predstavlja najizdašnije vrelo za razvoj poljoprivrede (napose ratarstva, stočarstva i vinogradarstva), a time i životno važne prehrambene industrije. Osim plodne zemlje, na širem prostoru oko Vukovara prostiru se i kvalitetnim drvetom bogate šume hrasta

lužnjaka, koje su predstavljale osnovu razvoja šumarstva, ali ne, nažalost, i drvne industrije, jer se drvo uglavnom neobrađeno izvozilo. Naravno, višestoljetna eksploatacija šuma, kao i nekontrolirana sječa na okupiranim područjima vukovarskog kraja tijekom srbijanske agresije, uvelike su degradirali šumske areale, pa je izvorni prirodni (šumsko-stepski) pejzaž toga kraja uglavnom pretvoren u oranične površine. Valja spomenuti i – za hrvatske prilike bogata - nalazišta nafte i plina (Đeletovci kraj Vinkovaca), koja predstavljaju i značajnu energetska osnovu za razvoj kemijske industrije, dok graditeljstvo u velikoj mjeri počiva na bogatim nalazištima gline i šljunka.

Druga važna odrednica razvoja Vukovara i njegova stanovništva je duga gospodarska tradicija, čije ishodište nalazimo još u srednjemu vijeku, kada je ovaj grad bio istaknutim obrtničkim i trgovačkim središtem. Ubrzani gospodarski razvoj Vukovara započinje nakon oslobođenja od osmanlijske vlasti koncem XVII. stoljeća, a pravi impuls dobiva sredinom XVIII. stoljeća kada se osniva Srijemska županija (1745.) i Vukovar postaje njezino upravno sjedište, a vukovarsko vlastelinstvo kupuje njemačka grofovska obitelj Eltz, i u čijem se vlasništvu ono nalazi sve do konca II. svjetskoga rata. Dolazak grofova Eltz označio je prekretnicu u gospodarskom razvoju Vukovara. Naime, zahvaljujući njima uvode se brojne tehničko-tehnološke inovacije, prije svega u ratarstvo i stočarstvo, što je značajno povećalo i pojeftinilo proizvodnju, a time je učinilo i konkurentnom na hrvatskom i europskom tržištu. Osobit napredak tada doživljavaju: govedarstvo, svinjogojstvo, konjogojstvo, pčelarstvo, svilarstvo i vinogradarstvo. Razvija se tada, dakako, i trgovina te uvode i prve manufakture, odnosno, prvi mali industrijski pogoni (primjerice, 1862. godine proradio je prvi parni mlin). Kada je u drugoj polovici XIX. stoljeća Vukovarem prošla i željeznica dovršen je infrastrukturni okvir i odgovarajućem industrijskom napretku, što je došlo do izražaja već u prvim desetljećima XX. stoljeća. Važna je u tom smislu i 1905. godina, kada je u Vukovaru proradila kudeljara, preteča kasnije svjetski poznate tekstilne industrije *Vuteks*.

Premda su se u Vukovaru prije stotinjak godina nalazili neki industrijski pogoni (koncem I. svjetskog rata u Vukovaru su se od industrijskih pogona nalazili uglavnom mlinovi, pilane, ciglane...), ipak se početcima prave industrijalizacije mogu smatrati 1930-te godine, kada je u tome gradu Tomaš Bata iz Zlyina otvorio pogon za proizvodnju obuće i gume (1932.). Ovaj češki industrijalac je na najbolji način iskoristio komparativne lokacijske prednosti Vukovara – položaj uz Dunav koji je omogućio jeftin riječni

transport sirovine i gotovih proizvoda, jeftino zemljište za izgradnju pogona te jeftinu poljoprivrednu radnu snagu koja se u to doba, zahvaljujući uvedenim inovacijama u poljoprivrednu proizvodnju, već počela deagrarizirati. Godine 1939. u *Bati* je radilo već više od 3.500 radnika.

Ekonomski razvoj Vukovara nakon II. svjetskog rata nosi sva obilježja ubrzane, ali nedovoljno osmišljene, pa i nekontrolirane industrijalizacije. Industrijalizacija je u tome prostoru imala povoljne lokacijske i druge uvjete, ali se odvijala u sklopu jugoslavenskog modela dogovorne ekonomije i socijalističkog samoupravljanja, pa je u dugoročnom smislu i bila osuđena na stagnaciju i propast. Osim toga, industrijalizacija se odvijala po konceptu razvoja (pre)velikih gospodarskih subjekata, dok je tradicionalno obrtništvo i poduzetništvo bilo posve zapostavljeno. Ratne štete izazvane srbijanskom agresijom samo su predstavljale “točku na i” u gospodarskoj recesiji kojoj je bilo izloženo ovo područje već sredinom i koncem 1980-ih godina, i to prije svega zahvaljujući krizi u proizvodnji i plasmanu roba najvećeg vukovarskog gospodarskog subjekta – *Borova*. Međutim, od početka 1950-ih pa sve do konca 1970-ih godina industrijski je razvoj bio osnovnim pokretačem ekonomskog napretka Vukovara te jakim zamašnjakom preobrazbe vukovarskog prostora iz tradicionalnog agrarno-ruralnog u tipičan industrijsko-urbani kraj.

Procesi industrijalizacije potaknuli su i kasnije produbljivali brojne društvene, gospodarske i demografske procese, nažalost, ne uvijek u pozitivnom pravcu. Prije svega, industrijalizacija je determinirala deagrarizaciju, tj. napuštanje poljoprivrede kao djelatnosti, što je u tradicionalnom agrarnom prostoru ipak izazvalo značajne ekonomske, demografske i socijalne lomove. Prebrza deagrarizacija je potaknula i napuštanje sela kao mjesta življenja (deruralizaciju) tako da je deagrarizirano ruralno stanovništvo iz šireg vukovarskog kraja napućivalo Vukovar, koji je u razdoblju nakon II. svjetskog rata, kao što će se u nastavku vidjeti, bilježio vrlo visoke stope demografskog rasta. Štoviše, rastuća je industrija stalno imala potrebu za novom radnom snagom, pa je ovo područje postalo u imigracijskom smislu vrlo atraktivno. Iz drugih dijelova Hrvatske te iz Vojvodine i Bosanske Posavine, u Vukovar i njegova prigradska naselja (Borovo, Bršadin, Trpinja, Negoslavci, Bogdanovci, Bobota...) doseljavalo se brojno radno-sposobno i reprodukcijски vitalno stanovništvo, što se pozitivno odrazilo, kako na kretanje broja stanovnika i njegov razmještaj, tako i na njegov dobno-spolni sastav i naročito natalitet.

Vodeća odrednica demografskih promjena u posljednjem međupopisnom razdoblju (1991.-2001.) su demografski ratni gubitci kao posljedica oružane agresije na Republiku Hrvatsku. Vukovar je bio poprištem 3-mjesečne vojne bitke - prema intenzitetu borbi, trajanju, devastaciji i obujmu ljudskih stradanja, najveće u Domovinskom ratu. Osim toga, prisilne migracije kao posljedica politike etničkoga čišćenja koju je provela parapolitička i paravojna srpska vlast u Republici Srpskoj Krajini, pod mentorstvom Srbije, možda nigdje u Hrvatskoj nije tako organizirano i temeljito provedena kao u Vukovaru i njegovoj okolini. Zbog ograničene dostupnosti i nedovoljne pouzdanosti nekih izvora podataka o ljudskim žrtvama u Vukovaru 1991. godine i kasnije, još uvijek nije moguće definirati točnu i cjelovitu bilancu izravnih, migracijskih, posrednih i ukupnih demografskih ratnih gubitaka. Međutim, na temelju komparacije podataka iz nekoliko dostupnih izvora može se procijeniti da je u Vukovaru, u kasno ljeto, jesen i ranu zimu 1991. godine, poginulo, ubijeno, umrlo zbog rata ili se još uvijek smatra nestalima, približno 3 do 4 tisuće osoba, dok je iz svojih domova bilo protjerano više od 20 tisuća stanovnika grada.

Ukupno kretanje stanovništva

Ukupno kretanje stanovništva rezultanta je djelovanja dviju osnovnih dinamičkih sastavnica i odrednica demografskog razvoja – *prirodnog kretanja* i *migracija*. One se, pak, nalaze u izravnom kauzalnom odnosu spram demografskih struktura, s jedne strane, ali i spram dinamike i smjera društveno-gospodarskog razvoja, s druge strane. Osnovni brojčani izraz tih složenih odnosa različitih sastavnica i čimbenika kretanja i razvoja stanovništva upravo je promjena broja stanovnika.

Međupopisna promjena broja stanovnika 1857.-2001.

Od 1857. do 2001. godine ukupan broj stanovnika Vukovara povećan je sa 7.070 na 30.126 ili za 326,1%; dakle, žiteljstvo grada je u promatranom razdoblju više nego učtverostručeno. Nema dvojbe da je tako snažan demografski rast posljedicom dinamičnih društvenih, povijesno-političkih i gospodarskih procesa, koji su, s izuzetkom svjetskih ratnih sukoba i Domovinskog rata, uglavnom poticajno djelovali na razvoj naseljenosti.

Podijelimo li cjelokupno analizirano razdoblje na nekoliko kraćih i vremenski neujednačenih perioda, dobit ćemo jasniju sliku demografske dinamike u Vukovaru te lakše ocijeniti njezinu čvrstu povezanost s “unutarnjim” (demografskim) i “vanjskim” (ne-demografskim) determinantama kretanja i razvoja stanovništva.

1. Od 1857. do 1910. godine ukupan broj stanovnika u Vukovaru porastao je za 3.289 osoba ili za 46,5% (stopa prosječne godišnje promjene je iznosila 0,88%). Relativno skromna stopa prosječnog godišnjeg demografskog rasta ukazuje na slabiju brojčanu dinamiku te na činjenicu da u to doba imigracija nije činila značajniju sastavnicu ukupnog kretanja stanovništva. Osim toga, tijekom druge polovice XIX. stoljeća, u Vukovaru i okolici, česte su bile epidemije kolere, što je značajno povećavalo smrtnost stanovništva;
2. Između 1910. i 1948. godine demografski rast je iznosio 6.864 stanovnika ili 66,3% (stopa prosječne godišnje promjene je bila 1,74%). Unatoč svjetskim ratnim sukobima te brojnoj emigraciji nakon njih (osobito Mađara u kontekstu I. te Nijemaca u kontekstu II. svjetskog rata), relativno snažan porast stanovništva Vukovar ima zahvaliti doseljavanjima u međuratnom razdoblju zahvaljujući početcima industrijalizacije;
3. U razdoblju od 1948. do 1971. godine apsolutni porast stanovništva je iznosio 12.999 osoba ili 75,5% (stopa prosječne godišnje promjene je iznosila 3,28%). Ovo je razdoblje s najvišom stopom demografskog rasta, koju vežemo uz ubrzanu industrijalizaciju i urbanizaciju grada. U ovom su periodu imigracije mlade radne snage imale dominantnu ulogu u ukupnom kretanju stanovništva, a i natalitet je bio visok zbog jače vitalnosti doseljenog stanovništva.
4. Od 1971. do 1991. godine stanovništvo Vukovara je poraslo za 14.417 osoba ili za 47,7% (stopa prosječne godišnje promjene je iznosila 2,39%). Naizgled snažan porast ukupnog stanovništva posljedica je, zapravo, metodoloških promjena. Naime, u popisu stanovništva iz 1991. godine (kao i 1971., odnosno 1981. godine) Vukovaru su pripojeni popisni krugovi (zapadnog) dijela grada poznatog po nazivu Borovo-naselje, koji su do tada bili sastavnicom naselja Borovo.¹ Osim toga, pri popisivanju stanovništva 1971., 1981. i na-

¹ Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1971. i 1991. godine, ukupan broj stanovnika Borova je smanjen sa 11.301 na 6.442 ili za 43,0%. Najveći dio toga smanjenja odnosi se upravo na metodološke promjene u granicama naselja.

ročito 1991. godine, veći se broj hrvatskih građana u inozemstvu uključio u popis te tako ušao u kontingent ukupnog stanovništva, premda je već godinama, a neki i desetljećima, prebivao izvan Vukovara i Hrvatske. Drugim riječima, stvarni porast ukupnoga broja stanovnika Vukovara između 1971. i 1991. godine bio je puno manji od iskazanog u rezultatima popisa. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske nedavno je pripremio publikaciju² u kojoj su za Vukovar i Borovo dati korigirani podatci o ukupnom broju stanovnika za 1971. i 1981. godinu. Prema tom izvoru Vukovar je 1971. godine ukupno imao 36.813 (službeno 30.222), a 1981. godine 39.898 stanovnika (službeno 33.649), što znači da je demografski rast u razdoblju 1961.-1971. iznosio 55,1% (službeno 27,3%), u razdoblju 1971.-1981. iznosio 8,4% (službeno 11,3%) te u razdoblju 1981.-1991. godine iznosio 11,9% (službeno 32,7%).³ Ukupno uzevši, demografski rast na temelju korigiranog broja stanovnika u razdoblju 1971.-1991. godine je iznosio 21,3% (službeno 47,7%). Stoga, ovaj period u kretanju stanovništva, zapravo, možemo nazvati i stagnantnim, poglavito imamo li na umu stopu demografskog rasta iz prethodnoga razdoblja (1948.-1971.)

5. Konačno, tijekom posljednjega međupopisnoga razdoblja (1991.-2001.) ukupan broj stanovnika je smanjen za 14.513 osoba ili za 32,5% (stopa prosječne godišnje promjene je iznosila -3,25%). Uz neke naslijeđene činitelje pojave ukupne depopulacije, pri čemu osobito apostrofiramo slabljenje prirodne dinamike i useljavanje, a jačanje emigracijske komponente (uslijed pojave i produbljenja gospodarske krize), dominantna odrednica pada stanovništva između 1991. i 2001. godine su izravni i migracijski demografski gubitci u Domovinskom ratu. Njihov utjecaj dobro ilustrira i podatak da je ukupan broj stanovnika u Vukovaru iz popisa 2001. godine (30.126) bio manji čak od iste kategorije stanovništva iz popisa 1971. godine (30.222).

2 Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, DZSRH, Zagreb, 2004. (CD).

3 Temeljem istoga izvora, korigiran ukupan broj stanovnika Borova je između 1971. i 1981. godine povećan za 56,6% (službeno za 21,0%), a između 1981. i 1991. godine smanjen za 15,3% (službeno za 53,5%). Ukupno uzevši, između 1971. i 1991. godine korigiran ukupan broj stanovnika Borova je povećan za 32,6%, dok je službeni broj ustanovljen popisima smanjen za čak 43,0%.

Godina	Broj stanovnika	Verižni indeks	Bazni indeks	Prosj. god. porast/pad (%)	Površina naselja (km ²)	Gustoća naseljenosti
1857.	7070	-	100	-	66,38	106,5
1869.	8050	113,9	113,9	1,2	66,38	121,3
1880.	8741	108,6	123,6	0,8	66,38	131,7
1890.	9494	108,6	134,3	0,9	66,38	143,0
1900.	9719	102,4	137,5	0,2	66,38	146,4
1910.	10359	106,6	146,5	0,7	66,38	156,1
1921.	10242	98,9	144,9	-0,1	66,38	154,3
1931.	10862	106,1	153,6	0,6	66,38	163,6
1948.	17223	158,6	243,6	3,4	66,38	259,5
1953.	18705	108,6	264,6	1,7	66,38	281,8
1961.	23740	126,9	335,8	3,4	66,38	357,6
1971.	30222	127,3	427,5	2,7	66,38	455,3
1981.	33649	111,3	475,9	1,1	66,38	506,9
1991.	44639	132,7	631,4	3,3	66,38	672,5
2001.	30126	67,5	426,1	-3,3	66,38	453,8

Izvori: Korenčić, M. (1979.): *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.-1971., Djela JAZU, Knjiga 54, Zagreb; Popis stanovništva 1981., Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina, Dokumentacija 553, RZSSRH, Zagreb, 1984.; Popis stanovništva 1991., Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881, RZSRH, Zagreb, 1992.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2005. (CD); Leksikon naselja Hrvatske, Mozaik knjiga, Zagreb, 2004.*

Uvodno smo već istaknuli pitanje promjene metodologije popisa te potrebe da se dodatnim statističkim analizama utvrdi stvarni ili rezidencijalni (prisutni/boraveći ili *de facto*) broj stanovnika u Vukovaru. Prema popisu stanovništva iz 2001. godine u Vukovaru je ukupno živjelo 30.126 stanovnika, od kojih je 19.151 osoba (ili 63,6%) bilo prisutno u vrijeme popisa, 9.004 osobe (29,9%) su bile odsutne u zemlji (od toga broja, 8.171 osoba je bila u prognaničkom statusu), 1.947 stanovnika (6,5%) je bilo odsutno u inozemstvu te su 24 osobe (0,1%) bile privremeno prisutne ili s izbjegličkim statusom.⁴ Prisutnog stanovništva u "širem smislu riječi" (prisutno u vrijeme popisa, odsutni u zemlji i privremeno prisutni) je 2001. godine bilo, dakle, 28.179 stanovnika ili 93,5% od ukupnog stanovništva. U odnosu na približno istu kategoriju stanovništva iz 1991. godine⁵ (43.006) ostvarena je tako ukupna

TABLICA 1.
Kretanje ukupnoga broja stanovnika Vukovara u razdoblju 1857.-2001. godine (prema službenim rezultatima popisa)

⁴ Izvor: Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2005. (CD).

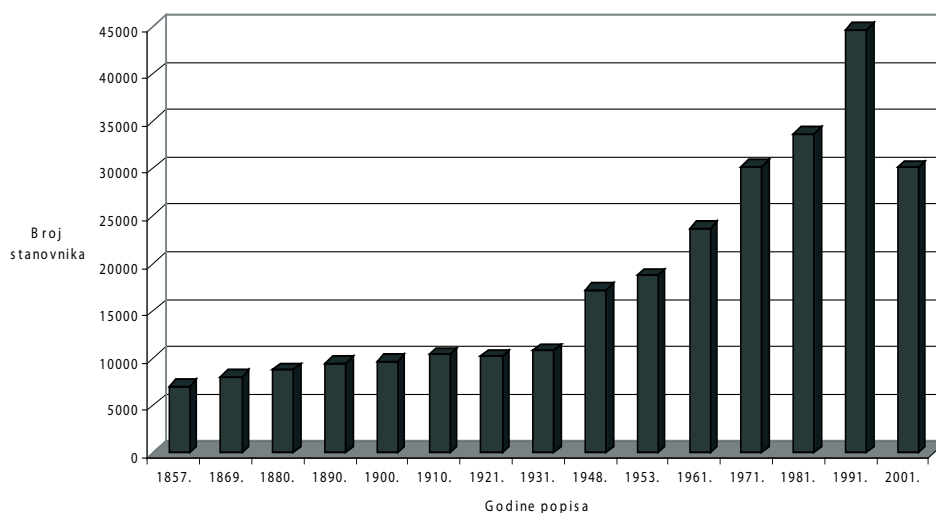
⁵ Prema: Popis stanovništva 1991., Stanovništvo u zemlji i inozemstvu po naseljima, Dokumentacija 911, DZSRH, Zagreb, 1996.

Dražen Živić
**Demografski resursi
društveno-gospo-
darskog razvitka
Vukovara**

Graf 1.

Broj stanovnika Vukovara
u razdoblju 1857.-2001.
godine prema popisnim
godinama

depopulacija od 14.827 stanovnika ili -34,5%. Međutim, uključimo li u rezidencijalno stanovništvo samo prisutne u vrijeme popisa, izbjeglice i privremeno prisutne, onda za 2001. godinu dobivamo podatak o 19.175 stanovnika, što je tek 63,6% ukupnog stanovništva u gradu Vukovaru. Drugim riječima, u vrijeme posljednjega popisa stanovništva, u Vukovaru je, zapravo, stvarno živjelo manje od dvadeset tisuća stanovnika.

Prirodno kretanje stanovništva 1971.-2004.

Jedan od važnijih čimbenika realnog usporavanja stopa demografskog rasta u Vukovaru u posljednja tri do četiri desetljeća je i prirodno kretanje stanovništva, koje sve više pokazuje nepovoljne trendove. Oni baštine: negativne posljedice višedesetljetnog denatalitetnog koncepta u reprodukciji stanovništva (sistem *jedinac* ili *bijela kuga*), pojave i produbljivanja procesa demografskog starenja, jačanja emigracije koja "odvodi" stanovništvo u najpovoljnijoj reproduktivnoj dobi života, promjene uloge braka i obitelji u suvremenom društvu te, dakako, Domovinskog rata, koji je na pad nataliteta i pojavu prirodne depopulacije u Vukovaru utjecao putem relativno visokog ratnog mortaliteta i depresiranog nataliteta.

Tablica 2.
Prirodno kretanje stanovništva
Vukovara između
1971. i 2004. godine

Godine	N	M	R	n**	m**	r**
1971.	449	235	214	14,8	7,8	7,1
1972.	379	220	159	12,4	7,2	5,2
1973.	443	240	203	14,3	7,7	6,5
1974.	455	272	183	14,5	8,7	5,8
1975.	439	230	209	13,9	7,3	6,6
1976.	473	251	222	14,8	7,8	6,9
1977.	460	199	261	14,2	6,1	8,1
1978.	460	265	195	14,1	8,1	6,0
1979.	529	262	267	16,0	7,9	8,1
1980.	529	271	258	15,8	8,1	7,7
1981.	476	244	232	14,0	7,2	6,8
1982.	505	343	162	14,4	9,8	4,6
1983.	460	354	106	12,7	9,8	2,9
1984.	463	303	160	12,4	8,1	4,3
1985.	478	353	125	12,5	9,2	3,3
1986.	457	351	106	11,6	8,9	2,7
1987.	517	346	171	12,8	8,5	4,2
1988.	344	387	-43	8,3	9,3	-1,0
1989.	330	307	23	7,7	7,2	0,5
1990.	379	352	27	8,6	8,0	0,6
1991.*	258	530	-272	-	-	-
1992.*	81	133	-52	-	-	-
1993.*	141	115	26	-	-	-
1994.*	128	113	15	-	-	-
1995.*	129	120	9	-	-	-
1996.*	182	157	25	-	-	-
1997.	283	220	63	8,0	6,2	1,8
1998.	252	272	-20	7,3	7,9	-0,6
1999.	229	305	-76	7,0	9,3	-2,3
2000.	235	327	-92	7,5	10,5	-2,9
2001.	227	305	-78	7,6	10,3	-2,6
2002.	234	339	-105	8,3	12,0	-3,7
2003.	200	334	-134	7,4	12,4	-5,0
2004.	226	344	-118	8,9	13,5	-4,6

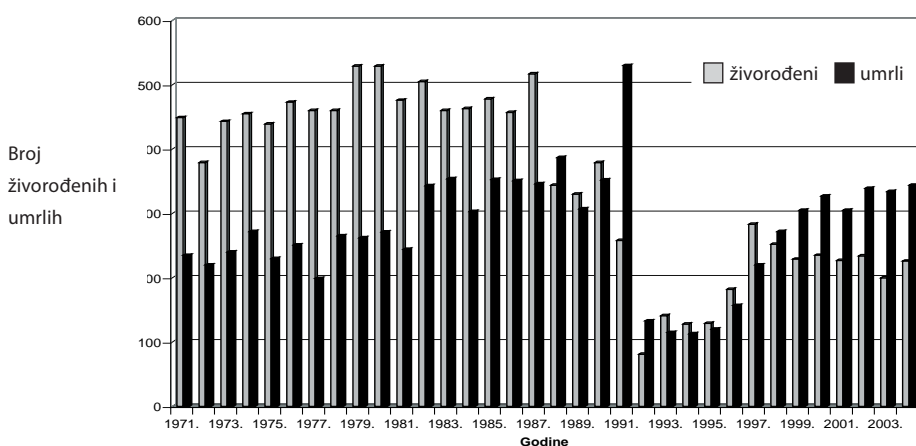
* Odnosi se samo na vitalnu statistiku prognanika, pa stope nataliteta, mortaliteta i prirodne promjene nisu izračunate.

** Stope prirodnoga kretanja izračunate su na temelju procjene broja stanovnika Vukovara sredinom svake godine u promatranom razdoblju i to na temelju metode linearnog trenda (interpolacije za razdoblje 1971.-2000. te ekstrapolacije za razdoblje 2001.-2004. godine).

Izvor: Vitalna statistika Republike Hrvatske, Tablogrami po naseljima, DZSRH, Zagreb.

Kretanje broja živorođenih, umrlih i prirodnoga prirasta, kao i stopa nataliteta, mortaliteta i prirodne promjene u Vukovaru u promatranom razdoblju (1971.-2004.) pokazuje, doduše, oscilatorne značajke, ali je više nego vidljiv trend pada rodnosti i prirodne promjene te porasta smrtnosti stanovništva, što je u konačnici, od 1998. godine, rezultiralo kontinuiranom prirodnom depopulacijom, t.j. većim brojem umrlih osoba od živorođene djece. Između 1981. i 1990. godine u Vukovaru je živorođeno 4,5% manje djece, a umrlo čak 36,6% više stanovnika nego u desetljeću prije (1971.-1980.). To znači da je i prirodni prirast bio prepolovljen. Dok je 1971. godine u Vukovaru "višak" živorođenih nad umrlima iznosio 214 stanovnika, a stopa prirodne promjene 7,1 promila, dotle je posljednje godine prije Domovinskog rata (1990), broj živorođene djece za svega 27 osoba nadmašio broj umrlih, a stopa prirodnoga prirasta je iznosila tek 0,6 promila. U razdoblje demografske post-tranzicije, kao posljednju od etapa u razvoju stanovništva prema teoriji demografske tranzicije, stanovništvo Vukovara je ušlo još 1983. godine, kada je stopa nataliteta (12,7 promila) prvi puta pala ispod granične vrijednosti od 14 promila.

Graf 2.
Kretanje broja živorođenih i umrlih u Vukovaru od 1971. do 2004. godine

U metodološkim je napomenama istaknuto već da za razdoblje 1991.-1996. godine ne raspoložemo cjelovitim podacima o prirodnom kretanju stanovništva Vukovara. Međutim, unatoč tom ograničenju jasno se vidi negativan trend u prirodnoj dinamici. Tako je između 1991. i 1996. godine, ukupan broj živorođenih vukovarske prognaničke populacije iznosio 919 djece, ukupan broj umrlih 1.168 osoba, pa je ukupna prirodna promjena bila negativna te iznosila 249 stanovnika. Premda ne raspoložemo vitalnom

statistikom za stanovništvo koje je rat i okupaciju provelo u samom Vukovaru, realnom se čini pretpostavka prema kojoj bi prirodna depopulacija bila još izraženijom. Tim više jer su nam još uvijek nepoznati čak i okvirni podatci o ratnom mortalitetu srpskog stanovništva.

U narednom razdoblju (1997.-2004.), u Vukovaru je ukupno živorođeno 1.886 djece, umrlo 2.446 osoba, pa je ostvarena ukupna prirodna depopulacija od 560 stanovnika, što znači da je u posljednjih osam godina, "višak" umrlih nad živorođenima prosječno godišnje iznosio 70 stanovnika. Zanimljiv je još i pokazatelj prema kojemu je od 1971. do 2004. godine broj živorođenih u Vukovaru smanjen (prepolovljen) sa 449 na 226 djece (za 49,7%), a stopa nataliteta sa 14,8 na 8,9 promila. U istom je razdoblju, broj umrlih u Vukovaru povećan sa 235 na 344 (za 46,4%), a stopa mortaliteta sa 7,8 na 13,5 promila. Konačno, prirodni je prirast sa 214 stanovnika 1971. godine prešao u prirodnu depopulaciju od 118 stanovnika 2004. godine, a stopa prirodne promjene sa 7,1 na -4,6 promila.

Svi navedeni podatci i pokazatelji vitalne statistike stanovništva Vukovara u posljednjih tridesetak godina jasno potvrđuju da je u reprodukcijском smislu došlo do demografskog preokreta, pa čak i do demografskog slova, koji će bitno odrediti buduću populacijsku dinamiku i strukturu vukovarskog stanovništva. Naime, prirodno kretanje stanovništva čini onu dinamičku sastavnicu ukupnoga kretanja koja predstavlja osnovni okvir za formiranje vitalnih demografskih struktura, napose one prema spolu i dobi, o čijem razvoju ovisi daljnji reproduktivni i ekonomski potencijal nekog stanovništva, u ovom slučaju stanovništva Vukovara. Opadajuća reprodukcija čini nepovoljan demografski okvir iz kojega neće proizaći povoljan odnos među odgovarajućim funkcionalnim dobnim skupinama stanovništva. Pače, nizak natalitet (fertilitet) se u suvremenoj demografskoj teoriji drži najvažnijim činiteљem starenja stanovništva.

Promjene u strukturama stanovništva 1971.-2001.

Stanovništvo prema spolu i dobi

Sastav stanovništva prema spolu i dobi, kao jedna od bioloških struktura neke populacije, predstavlja, vjerojatno, najvažniju strukturu stanovništva, jer ona determinira sadašnje i buduće reprodukcijske i radno-aktivne (ekonomske) demografske resurse određenog stanovništva. Na taj način se dobnospolni sastav nameće ključnom demografskom odrednicom prirodnog, mehaničkog i ukupnog

Tablica 3.

Odabrani pokazatelji
dobno-spolne strukture
stanovništva
Vukovara prema
popisima 1971. i 2001.
godine

kretanja stanovništva, ali i društveno-gospodarskog razvitka nekog prostora, koji se ne može odvijati zadovoljavajućom dinamikom i smjerom u okolnostima poremećenih “unutarnjih” odnosa u populaciji koja živi i radi na tom prostoru. Osim toga, u piramidi starosti jasno se zrcale prošli trendovi u kretanju stanovništva, napose u kretanju rodnosti i smrtnosti, ali je vidljiv i negativan utjecaj destabilizacijskih odrednica razvoja stanovništva, poput ratova i velikih emigracijskih struja. Tako se u piramidi starosti stanovništva Vukovara iz 1971. i 2001. godine jasno vidi okrnjenost dobno-spolnog sastava kao posljedica demografskih gubitaka (izravnih i još više gubitaka nataliteta) iz I. i II. svjetskog rata te Domovinskog rata. S druge se, pak, strane uočavaju i “ispupčenja” u piramidi naraštaja rođenih u kompenzacijskom razdoblju nakon svjetskih ratova (*baby boom* generacije), ali ne i nakon Domovinskog rata, kada je kompenzacijsko razdoblje povećane rodnosti izostalo. Depresiranje nataliteta iz razdoblja rata i mirne reintegracije (1991.-1998.) nastavljeno je i dalje potaknuto ekonomskom stagnacijom i socijalnom krizom koje su nepoticažno djelovale na razinu nataliteta.

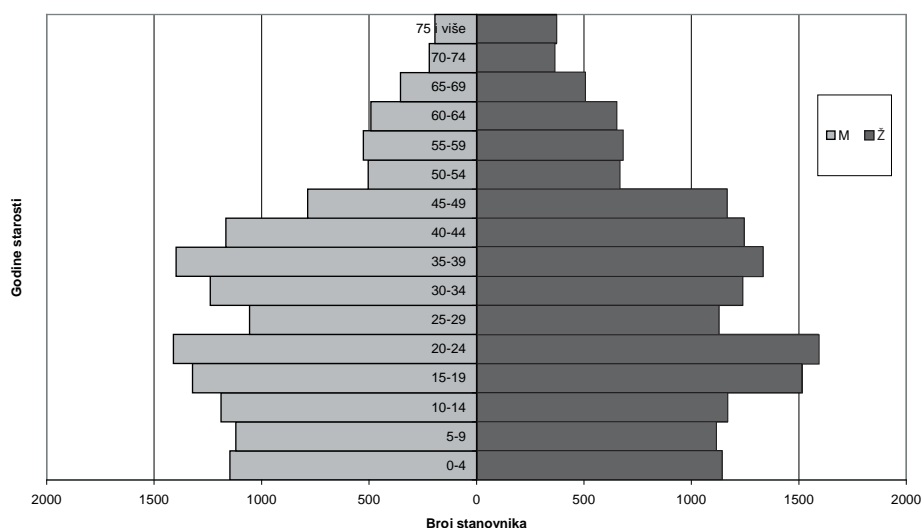
Pokazatelji	1971.	2001.	Indeks promjene
Koeficijent feminiteta	112,5	118,1	-
Broj stan. do 19 godina	9718	6315	65,0
Koeficijent mladosti	32,2	21	-
Broj stan. starijih od 60 godina	3143	6713	213,6
Koeficijent starosti	10,4	22,3	-
Indeks starenja	32,3	106,3	329,1
Broj stan. do 14 godina	6880	4306	62,6
% predradni kontingent	22,8	14,3	-
Broj stan. od 15 do 64 godine	21102	20949	99,3
% radni kontingent	69,8	69,5	-
Broj stan. starijih od 65 godina	2001	4774	238,6
% postradni kontingent	6,6	15,8	-
Broj žena do 14 godina	3287	2073	63,1
% predferilni kontingent	20,5	12,7	-
Broj žena od 15 do 49 godina	9213	7759	84,2
% ferilni kontingent	57,6	47,6	-
Broj žena starijih od 50 godina	3225	6432	199,4
% postferilni kontingent	20,2	39,4	-

Izvor: *Popis stanovništva 1971., Stanovništvo – pol i starost, I deo, Rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VIII., SZS, Beograd, 1973.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2003. (CD).*

Upravo se utjecaj remetilackih cimbenika demografskog razvoja, kao što je primjerice srbijanska oruzana agresija na Hrvatsku (i Vukovar), dobro uocava na primjeru spolne strukture stanovnistva Vukovara. Porast koeficijenta feminiteta sa 112,5 (1971.) na 118,1 (2001.) ukazuje na produbljenje spolne neravnoteze kao posljedicu demografskih ratnih gubitaka u Domovinskom ratu, kojima je vise bilo izlozeno musko stanovnistvo. Time je prekinuta opca tendencija uravnotezenja spolne strukture koja se javlja u Europi nakon II. svjetskog rata. Moguce posljedice novih odnosa valja sagledati u kontekstu velicine nupcijaliteta (sklapanja brakova) kao jedne od znacajnih determinanti reprodukcije stanovnistva.

Drazen Zivic
**Demografski resursi
društveno-gospo-
darskog razvitka
Vukovara**

Graf 3.
Dobno-spolna piramida
stanovnistva naselja
Vukovara prema popisu
1971. godine

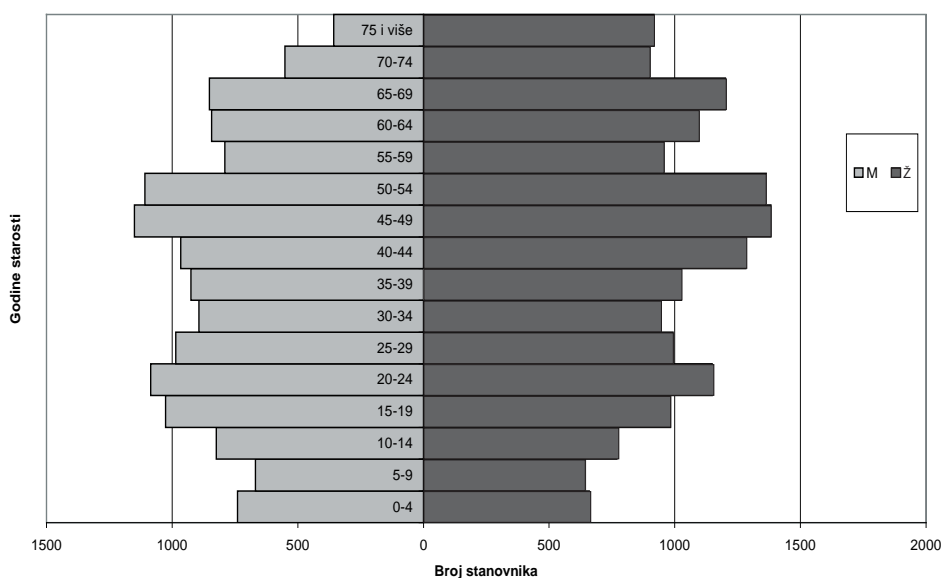

Globalni proces u razvoju dobnospolne strukture stanovništva Vukovara unatrag tridesetak godina je demografsko starenje. Njegovu prisutnost potvrđuju svi odabrani indikatori starenja, poput koeficijenta mladosti i starosti te indeksa starenja, ali i promjene u strukturama stanovništva prema fertilitnosti i radnoj sposobnosti. Upozorimo na nekoliko ključnih pokazatelja.

Broj stanovnika Vukovara do 19. godine starosti (mlado stanovništvo), smanjen je između 1971. i 2001. godine za 35,0%. Istodobno, broj osoba starijih od 60. godine života (staro ili staračko stanovništvo) povećan je za 113,6%. To znači da je udjel mladog u ukupnom stanovništvu smanjen sa 32,2% na 21,0%, a udjel starih povećan sa 10,4% na 22,3%. Porast indeksa starenja, kao jednog

od najpouzdanijih i najčešće primjenjivanih indikatora dosegnute razine demografskog starenja, sa 32,3 na čak 106,3, ukazuje na ubrzano starenje i značajan nivo ostarjelosti vukovarskog stanovništva. Više je nego zabrinjavajuća činjenica da je danas u Vukovaru stanovništvo starije od 60. godine života, i brojem i udjelom u ukupnom stanovništvu, nadmašilo stanovništvo mlađe od 19. godine života. Sa demografskog stajališta radi se o izrazitom regresivnom procesu koji će inducirati nove poremećaje, kako u reprodukciji i ukupnom kretanju stanovništva, tako i u ekonomskoj aktivnosti i društvenim odnosima. Krajnje pojednostavljeno rečeno, smanjivanje broja i udjela mladih u Vukovaru, što je ponajviše posljedica kontinuiranog pada razine rodnosti, implicira sve manji priljev stanovništva u fertilnu dob (od 15. do 49. godine života) kao najpovoljniju dob za reprodukciju, ali i u kontingent radno-sposobnog stanovništva (od 15. do 59. godine za žene te od 15. do 64. godine za muškarce) iz kojega se oblikuje veličina i struktura radne snage kao nositelja ekonomskog razvitka. Porast broja i udjela staračkog stanovništva inducira promjene u funkcionalnim dobnim skupinama prema ekonomskoj aktivnosti, odnosno, determinira promjene u odnosu ekonomski-aktivno – ekonomski-neaktivno stanovništvo, sa značajnim socio-gospodarskim učincima.

Graf 4.
Dobno-spolna piramida stanovništva naselja Vukovara prema popisu 2001. godine

Tako se u strukturi ženskog stanovništva Vukovara prema fertilitnosti jasno opaža trend pada broja i udjela žena u predfertilnoj i fertilnoj, a porast broja i udjela žena u postfertilnoj dobi života, što nedvojbeno ukazuje na starenje ženskog stanovništva. Štoviše, i unutar fertilnoga kontingenta u analiziranom je razdoblju došlo do pomicanja težišta prema starijim dobnim skupinama. Tako je, primjerice, između 1971. i 2001. godine, broj žena od 15. do 29. godine starosti (najpovoljnija dob za reprodukciju) smanjen sa 4.233 (45,9% fertilnog kontingenta; 26,5% ukupnog ženskog stanovništva) na 3.125 osoba (40,3% fertilnog kontingenta; 19,1% ukupnog ženskog stanovništva) ili za 26,2%. Istodobno, broj žena od 40. do 49. godine (dob vrlo niske reproduktivne sposobnosti) porastao je sa 2.410 (26,1% fertilnog kontingenta; 15,1% ukupnog ženskog stanovništva) na 2.666 osoba (čak 34,3% fertilnog kontingenta; 16,4% ukupnog ženskog stanovništva) ili za 10,6%.

Tablica 4.
Struktura fertilnog kontingenta ženskog stanovništva Vukovara prema popisima

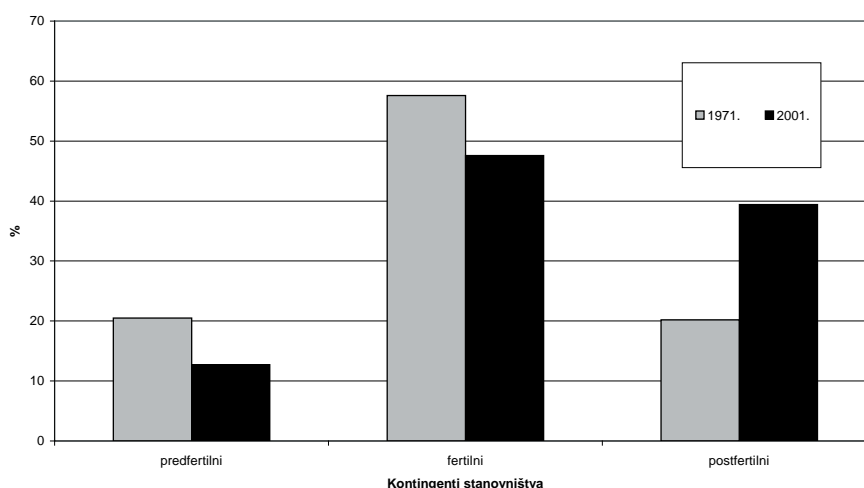
Dobne skupine	Broj žena		% u fert. konting.		% u ukup. žen. stan.	
	1971.	2001.	1971.	2001.	1971.	2001.
15 – 19	1516	983	16,5	12,7	9,5	6,0
20 – 24	1589	1149	17,2	14,8	9,9	7,0
25 – 29	1128	993	12,2	12,8	7,1	6,1
30 – 34	1237	942	13,4	12,1	7,7	5,8
35 – 39	1333	1026	14,5	13,2	8,3	6,3
40 – 44	1245	1283	13,5	16,5	7,8	7,9
45 – 49	1165	1383	12,6	17,8	7,3	8,5
Ukupno	9213	7759	100	100	57,6	47,6

Izvor: Popis stanovništva 1971., Stanovništvo – pol i starost, I deo, Rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VIII., SZS, Beograd, 1973.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2003. (CD).

Iz prezentiranih podataka argumentirano se nameće zaključak o sve užoj biodinamičkoj osnovici vukovarskog stanovništva. Već sada su generacije stare 60 i više godina daleko brojnije od dječje baze (do 4. godine starosti) što u budućnosti može samo produbiti (dodatno ubrzati) starenje stanovništva, a usporiti ili posve zaustaviti njegovu vlastitu bio-reprodukcijску obnovu.

Sličan proces, s još dalekosežnijim učincima na polju ekonomskog razvoja, zapažamo i kod kontingenata stanovništva Vukovara prema radnoj sposobnosti. Pad broja

Graf 5.
Struktura ženskog stanovništva prema fertilnim kontingentima 1971. i 2001. godine.

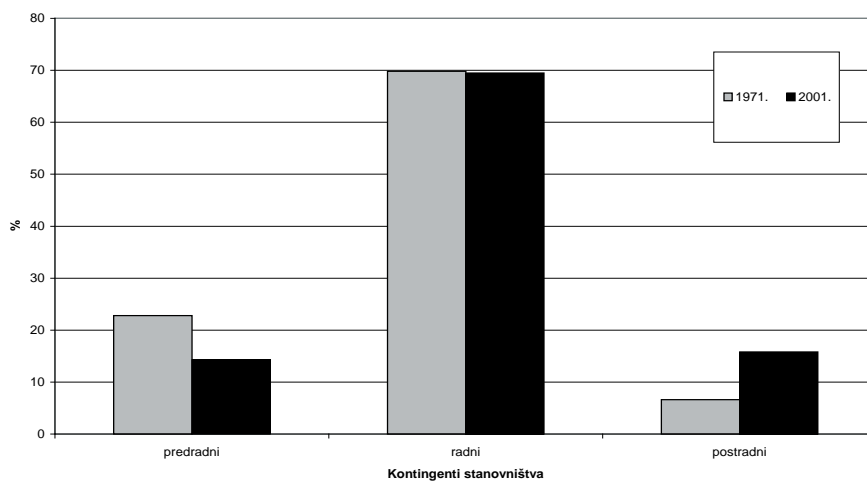
i udjela stanovništva u predradnoj i radnoj, a porast broja i udjela stanovništva u radnoj dobi, uz sve intenzivnije starenje unutar radnoga kontingenta, nesumnjivo ukazuje na duboke poremećaje u tim funkcionalnim dobnim skupinama. Gotovo nevjerojatno zvuči podatak da je, unatoč ukupnoj depopulaciji stanovništva Vukovara između 1971. i 2001. godine (apsolutno za 96 osoba, a relativno za 0,3%), broj stanovnika starijih od 65. godine života povećan za čak 138,6%; dakle, više je nego udvostručen, dok je broj osoba u predradnoj dobi (do 14. godine starosti) depopulirao za 37,4%!

Drugim riječima, demografski okvir za formiranje radno-aktivnog stanovništva (radne snage) u Vukovaru postaje sve nepovoljniji. Zbog opće poznate činjenice da se približno 90% radne snage formira iz kontingenta radno-sposobnog stanovništva, a on se u Vukovaru "pun" sve manjim brojem mladih, njegovo sužavanje za posljedicu može u doglednoj budućnosti imati i problem nedostatka radne snage, tj. poremećaje u odnosu ponude i potražnje na tržištu rada. Više je nego jasno da demografski procesi nisu čimbenici relativno visoke nezaposlenosti u Vukovaru, te da bi – ukoliko dođe do značajnijeg ekonomskog rasta – gospodarski subjekti vrlo brzo bili suočeni s manjkom stručne, naročito visokoobrazovane radne snage.

Tablica 5.
Struktura radnoga kontingenta stanovništva
Vukovara 1971. i 2001. godine

Dobne skupine	Broj stanovnika		% u ukup. rad. kont.	
	1971.	2001.	1971.	2001.
15 - 19	2838	2009	13,4	9,6
20 - 24	2999	2234	14,2	10,7
25 - 29	2184	1979	10,3	9,4
30 - 34	2476	1835	11,7	8,8
35 - 39	2731	1951	12,9	9,3
40 - 44	2411	2249	11,4	10,7
45 - 49	1950	2533	9,2	12,1
50 - 54	1168	2472	5,5	11,8
55 - 59	1203	1748	5,7	8,3
60 - 64	1142	1939	5,4	6,6
Ukupno	21102	20949	100	100

Izvor: Popis stanovništva 1971., Stanovništvo – pol i starost, I deo, Rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VIII., SZS, Beograd, 1973.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2003. (CD).

Graf 6.
Struktura ukupnog stanovništva
prema radnim kontingentima
1971. i 2001. godine.

Tablica 6.
Struktura stanovništva Vu-
kovara prema ekonomskoj
aktivnosti 1971. i 2001.
godine

Stanovništvo prema ekonomskoj aktivnosti

Uska, uzročno-posljedična povezanost demografskog, društveno i gospodarskog razvoja, možda se najbolje vidi kroz strukturu stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti. Distribucija stanovništva na ekonomski aktivno i ekonomski neaktivno nije samo posljedica odgovarajućih demografskih kretanja (o čemu je već u prethodnom poglavlju bilo riječi), nego i promjena u strukturi privrede i sektorima djelatnosti, društvenim strukturama kao što je, primjerice, obiteljska, dosegnutoj razini obrazovanosti stanovništva, odredbama vezanim uz radno zakonodavstvo i slično.

Aktivnost	1971.	1971.	2001.	2001.	Indeks promjene broja stanovnika
	Aps.	%	Aps.	%	
Aktivno stanovništvo	13525	44,8	12403	41,2	91,7
Osobe s osobnim prihodima	3604	11,9	9943	33,0	275,9
Udržavano stanovništvo	13093	43,3	7780	25,8	59,4
Ukupno	30222	100	3126	100	99,7

Izvor: Popis stanovništva 1971., *Poljoprivredno stanovništvo, Rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga XI., SZS, Beograd, 1973.*; *Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2003. (CD).*

Opća je teorijska pretpostavka da pad opće stope aktivnosti (udjela aktivnog u ukupnom stanovništvu), uz određene demografske destabilizacijske odrednice, upućuje prije svega na probleme u ekonomskom razvoju te – što je još važnije – inicira nove nepovoljne odnose na tržištu rada. Kontingent aktivnog stanovništva (radne snage) u Vukovaru je između 1971. i 2001. godine smanjen za 8,3%, a opća stopa aktivnosti sa 44,8% na 41,2%. Na ovo su smanjenje utjecali različiti čimbenici, među kojima ipak valja apostrofirati: sve manji priljev stanovništva u radno-sposobnu dob (zbog snižavanja nataliteta), nastavak procesa deagrarizacije (poznato je da poljoprivredno stanovništvo u prosjeku ima više stope aktivnosti od nepoljoprivrednog), ekonomske poteškoće (stečajevi, odlazak u mirovinu prije navršene gornje granice radne dobi) i rat, koji je zbog svojih razornih učinaka u domeni ljudskih stradanja i materijalnih razaranja iz djelatnosti izbacio najveći dio gospodarskih subjekata u Vukovaru, napose onih s većim brojem zaposlenih. S obzirom na predvidljive trendove u prirodnom kretanju i razvoju dobno-spolne strukture stanovništva realnim se čini pretpostavka o daljnjoj redukciji ekonomske aktivnosti.

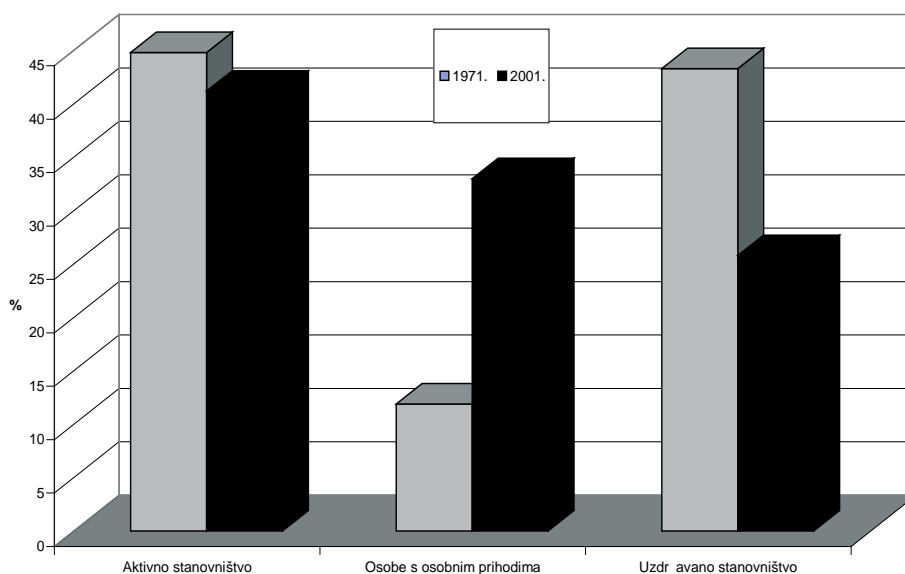
Kontingent uzdržavanog stanovništva (čini ga uglavnom stanovništvo u predškolskoj i školskoj dobi života), razumljivo je, u analiziranom razdoblju bitno smanjen – broj za čak 40,6%, a udjel u ukupnom stanovništvu sa 43,3% na samo 25,8%. Osnovni uzrok tog smanjenja je pad broja živorođenih u Vukovaru. Premda u kratkoročnom smislu smanjenje obujma tog kontingenta stanovništva ima pozitivne učinke, jer zahtjeva i manja sredstva za njihovo uzdržavanje (za koja se i drži da su viša nego za uzdržavanje staračkih kontingenata), u dugoročnom smislu se radi o vrlo nepovoljnom trendu, trendu koji predstavlja negativnu odrednicu bilance radne snage.

Najveće promjene zabilježene su kod kontingenta osoba s osobnim prihodom, kojega najvećim dijelom čini umirovljenička populacija. Između 1971. i 2001. godine njihov broj je povećan za čak 175,9%, a udjel u ukupnom stanovništvu sa 11,9% na 33,0%. Dakle, trećinu stanovništva Vukovara, prema popisu iz 2001. godine, čine osobe koje imaju prihode od prethodnoga rada (umirovljenici) kao i osobe koje primaju socijalnu ili drugu vrstu pomoći. Nema nikakve sumnje da u uvjetima spore i teške poslijeratne obnove gospodarske i komunalne infrastrukture te općeg zaostajanja Vukovara u društvenom i ekonomskom razvoju za hrvatskim prosjekom, obujmom sve širi kontingent ekonomski neaktivnog stanovništva predstavlja dodatno breme društveno-gospodarskom napretku grada, što na neizravan način implicira i nove poremećaje u kretanju i razvoju stanovništva.

Porast kontingenta osoba s osobnim prihodima posljedica je uzajamnog djelovanja triju činitelja: demografskog, gospodarskog i političkog. Demografske determinante valja promatrati u kontekstu procesa starenja stanovništva, odnosno, porasta broja i udjela stanovništva u staračkim dobnim skupinama (iznad 60. ili 65. godine života), koje predstavljaju osnovni demografski okvir za formiranje umirovljeničke populacije. Gospodarske uzroke treba tražiti, prije svega, u ekonomskim poteškoćama koje su Vukovar zahvatile godinama prije Domovinskog rata. Naime, već je početkom 1980-ih ubrzano grabila ekonomska recesija, najviše zahvativši velike gospodarske subjekte (poput *Borova*) i rezultiravši prvim stečajevima i naročito odlaskom u prijevremenu mirovinu, tj. mirovinu prije navršene gornje granice radne dobi. Već sredinom i naročito koncem 1980-ih godina razvio se institut dokupa staža. S obzirom da je Vukovar od hrvatskoga osamostaljenja do početka 1998. godine bio pod okupacijom te na taj način uglavnom izvan dosega privatizacijskog procesa, negativni učinci brze i često puta nedovoljno kontrolirane

Graf 7.
Stanovništvo Vukovara
prema ekonomskoj aktiv-
nosti 1971. i 2001. godine

i osmišljene privatizacije nisu toliko izraženi kao u drugim hrvatskim područjima, ali su materijalna razaranja gospodarskih objekata, prometnica i druge infrastrukture⁶ utjecala na likvidacije i prestrukturiranje nekih tvrtki ili proizvodnju s puno manjim brojem zaposlenih što je, također, potaknulo prijevremeno umirovljivanje. Konačno, rat je kao svojevrsni politički čimbenik, uz materijalna razaranja, na porast broja osoba s osobnim prihodima utjecao putem povećanja broja vojnih i invalidskih mirovina i to relativno mlađeg stanovništva, onoga koje je bilo na pragu ili još duboko u radno-aktivnoj ili radno-sposobnoj dobi.

6 Prema podacima *Fonda za obnovu grada Vukovara*, ratna šteta na području Grada (naselja: Vukovar, Sotin, Lipovača i Grabovo) iznosila je 9,5 milijardi kuna, od čega se na štete u gospodarstvu odnosi 4,6 milijardi, na gospodarsku infrastrukturu 2,3 milijarde i na privatnu imovinu 2,6 milijardi kuna (Izvor: <http://www.fond-vukovar.hr>).

Na temelju provedene analize razvidno je da osnovne dinamičke i strukturne odrednice i sastavnice kretanja i razvoja stanovništva Vukovara pokazuju sve nepovoljnija obilježja i da kao takve čine sve nepovoljniji demografski okvir društvenom i gospodarskom razvitku toga grada. Koncem 1980-ih godina, nakon desetljeća snažnog demografskog rasta, Vukovar se našao na svojevrsnoj demografskoj prijelomnici – na pragu prirodne i ukupne depopulacije. Demografski ratni gubitci zbog srbijanske oružane agresije samo su “pogurnuli” procese u pravcu depopulacije i demografskog starenja.

Suvremeni procesi u razvoju stanovništva Vukovara upozoravaju na dramatične promjene u njegovoj demografskoj slici. Tim više, znamo li da u razvijenom svijetu ne postoji uspješan model društveno-gospodarskog razvitka koji bi se temeljio na depopulaciji kao dominantnom demografskom procesu. Koliko će vremena trebati da se barem djelomično uklone demografske posljedice rata te ublaže naslijeđeni destabilizacijski čimbenici razvoja stanovništva, poput prirodne depopulacije i demografskog starenja, vrlo je teško predvidjeti. Sigurno je tek jedno – demografski, društveni i gospodarski oporavak i napredak Vukovara nezamisliv je bez aktivnije uloge svih političkih i društvenih aktera, od državne do lokalne razine, uz prethodno postignut konsenzus da se daljnji razvitak Vukovara ne može odvijati u uvjetima sve nepovoljnijih demografskih kretanja, jer se jedino na ljudskom kapitalu, u najširem smislu te riječi, može zasnivati svekoliki napredak toga grada.

Opravdano se, u tom smislu, nameće pitanje – Koliko će stanovnika Vukovar imati u narednim godinama, primjerice, do 2021.? Odgovor na to pitanje je koliko važan, toliko i težak, jer projicirati kretanje stanovništva za demografski mala područja nezahvalan je posao i u normalnim uvjetima razvoja stanovništva, a kada se demografski razvoj odvija u prilično neregularnim općim uvjetima vrlo je teško predvidjeti buduće kretanje broja stanovnika. Svaka projekcija stanovništva, u metodološkom smislu, počiva na različitim hipotezama o budućem kretanju fertiliteta (nataliteta) i migracija. Pritom se u račun obično uzimaju varijante niskog, srednjeg, visokog i nepromjenjivog fertiliteta te varijante s migracijom stanovništva ili bez nje. Dakako, puno toga ovisi i o kvaliteti i pouzdanosti izvora podataka te o iskustvu/znanju demografa da prošle demografske tokove pretoči u budućnost.

S obzirom na opseg ovoga priloga izrađena je pojednostavljena varijanta komponentne metode projekcije za rezidencijalno (prisutno) stanovništvo i to prema koncepciji "zatvorene populacije", što znači da nije razmatran mogući utjecaj migracija na kretanje stanovništva Vukovara do 2021. godine. Drugim riječima, na temelju prosječnog godišnjeg broja živorođenih i umrlih u razdoblju 1997.-2004. godine, kao i na osnovu prošlih i predvidivih trendova u razvoju dobne strukture stanovništva (vodeći pritom prije svega računa o nastavku procesa demografskog starenja), projiciran je broj stanovnika Vukovara za svaku godinu do 2021., i to na način da je za 2001. godinu uzet rezidencijalni broj stanovnika ustanovljen popisom, za razdoblje 2001.-2004. godine ostvarena prirodna depopulacija ustanovljena vitalnom statistikom za svaku godinu u tom periodu, za razdoblje 2005.-2011. godine ekstrapoliran prosječan godišnji prirodni pad od 70, a za razdoblje 2012.-2021. godine prirodni pad od 165 stanovnika. Primjenom tako definirane metode projekcije ustanovljen je za 2021. godinu u Vukovaru broj od 25.682 stanovnika, što u odnosu na 2001. godinu (28.179) predstavlja ukupnu depopulaciju od 8,9%. Rasprava o tome koliko će migracije modificirati očekivani nastavak ukupne depopulacije u Vukovaru (naime, nisu za sada realni izgledi da bi prirodno kretanje stanovništva moglo činiti aktivnu demografske bilance Vukovara) prelazi okvire ovog rada, ali ona u svakom slučaju treba biti uključena u svaku daljnju analizu budućih demografskih kretanja i promjena u tom gradu.

Čini se da je u kontekstu budućeg razvoja stanovništva Vukovara ipak važnije pitanje podizanja kvalitete (prije svega biološke i obrazovne), a manje važno pitanje kvantitete demografske slike Vukovara, premda se oba aspekta, zapravo, prožimaju i nadopunjuju. Međutim, usporavanje demografskog starenja te rast obrazovanosti vukovarskog stanovništva čine se ključnim polazištima poslijeratnog društveno-gospodarskog razvitka Vukovara. Ekonomski razvoj mora poticati imigracijsku, a zaustavljati ili usporavati emigracijsku sastavnicu ukupnoga kretanja stanovništva. Lokalna politička, gospodarska, obrazovna, društvena i kulturna zajednica mora osmisliti i provoditi, dakako, uz svesrdnu potporu države, mjere poticajne populacijske politike, napose u domeni: politike zapošljavanja, rješavanja stambene problematike, porezne politike (olakšica), te – svakako – pomoći mladim i brojnim obiteljima u uzdržavanju i odgoju djece. To nije lako u kontekstu teških materijalnih prilika, ali je jedini izlaz iz demografske i društveno-gospodarske recesije.

Bez obzira na ratna stradanja i razaranja, Vukovar je zadržao gotovo sve komparativne prednosti bržeg gospodarskog oporavka i napretka. Ulaganja u Vukovar i njegove ljude ne treba samo gledati u funkciji ratom porušenog i opustošenog grada, to su, zapravo, i dugoročna ulaganja u budućnost Hrvatske.

Popis literature

FELETAR, D. (1994.): Vukovar u europskome i hrvatskom prostoru, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Nakladna kuća Dr. Feletar – Koprivnica, Zagreb, 14-24.

FELETAR, D. (1994.): Suvremeni Vukovar – središte gospodarskog razvoja, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Nakladna kuća Dr. Feletar – Koprivnica, Zagreb, 353-376.

HOLLMANN, W. F., MULDER, J. T., KALLAN, E. J. (2000.): Methodology and Assumptions for the Population Projections of the United States: 1999 to 2100, u: *Population Division Working Paper*, No. 38, Population Projections Branch, Population Division, Bureau of the Census, U. S. Department of Commerce, Washington.

WERTHEIMER-BALETIĆ, A. (1993.): *Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja*, Globus, Zagreb.

ŽIVIĆ, D. (1998.): Brojčani razvoj stanovništva vukovarsko-srijemskog kraja 1857.-1991. godine, u: *Društvena istraživanja*, God. 7, Br. 6 (38), 847-872.

ŽIVIĆ, D. (2006.): Neka obilježja suvremenih migracija u Vukovarsko-srijemskoj županiji, u: *Vukovarski zbornik I.*, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Vukovar, 254-273.

ŽIVIĆ, D. (2006.): *Stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije*, Studije, Knjiga 11, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Zagreb-Vukovar.

ŽIVIĆ, D. (2006.): Demografske posljedice srbijanske oružane agresije na Vukovaru, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* (u tisku).